

Рекомендована д. фармац. наук, проф. Т. А. Groшовим
УДК 651.1:378:005.6.
DOI 10.11603/2312-0967.2016.3.6830

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ МЕТОДОЛОГІЧНОГО КОНЦЕПТУ ПОВУДУВИ СИСТЕМИ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ОСВІТИ

© А. В. Кайдалова, О. В. Посилкіна

Національний фармацевтичний університет, Харків

Резюме: у статті здійснено науково-теоретичний аналіз підходів та обґрунтування методологічного концепту побудови та функціонування системи якості вищої фармацевтичної освіти.

Ключові слова: система якості вищої фармацевтичної освіти, методологічний концепт, наукові підходи до забезпечення якості.

Вступ. Вхідження України у світове наукове та освітнє співтовариство, суттєві перетворення в системі національної освіти та її інтеграція в європейський простір торкнулись і вищої фармацевтичної освіти в контексті переосмислення та перебудови управління та забезпечення якості освітнього процесу.

Якість освіти є необхідною передумовою становлення та розвитку фахівців фармацевтичного сектора, їх здатності бути конкурентоспроможними на ринку праці, розвиватися та працювати за нових умов.

Одним із перспективних напрямів вирішення проблем якості фармацевтичної освіти є побудова та належне функціонування системи якості вищої фармацевтичної освіти (СЯВФО), що сприятиме забезпеченню високого рівня підготовки у вищих навчальних закладах (ВНЗ) фахівців нової генерації, здатних швидко реагувати на зміни та виклики часу. СЯВФО сприятиме підвищенню рейтингу фармацевтичних та медичних ВНЗ, які здійснюють підготовку фахівців фармацевтичної галузі, на світовому науковому та освітньому просторі.

Окремі методологічні аспекти щодо якості вищої фармацевтичної освіти розглядаються в наукових публікаціях вітчизняних та зарубіжних вчених. Так, напрями реформування вищої фармацевтичної освіти з урахуванням тенденцій світового освітнього простору за умов Болонського процесу висвітлюються у роботах Т. Groшового, Л. Кайдалової, В. Кременя, С. Огарь, В. Черних. Зокрема в центрі уваги авторів Л. Галій, Л. Кайдалової, А. Котвіцької, В. Толочка, В. Черниха насамперед знаходяться дослідження сутності й інструментів компетентнісного підходу. З. Мнушко, А. Немченко, В. Толочко акцентують увагу у своїх дослідженнях на удосконаленні системи оцінки підготовки фахівців фармацевтичної галузі. Сучасні методичні підходи забезпечення належної якості освітнього процесу представлені у роботах А. Вербицький, В. Зінченко, В. Лозова, С. Масич, Ю. Шапран та ін.

Проведений аналіз дозволив зробити висновок, що не зважаючи на значну кількість публікацій з питань якості фармацевтичної освіти, на сьогодні залишається актуальною проблема обґрунтування наукових принципів і загальних методологічних підходів до належного забезпечення побудови і функціонування цілісної СЯВФО.

Це, у свою чергу, потребує опрацювання сучасних наукових підходів, які є інструментом управління якістю у вищій освіті, у т. ч. і фармацевтичної, і які можуть розглядатися як методологічне підґрунтя цієї системи.

Метою статті є обґрунтування методології формування СЯВФО як сукупності взаємопов'язаних наукових принципів, які дозволяють реалізувати її мету і забезпечити ефективне функціонування.

Результати й обговорення. Проведені дослідження проблеми забезпечення якості у вищій фармацевтичній освіті дозволяють стверджувати, що проектування (моделювання або побудова) СЯВФО повинне ґрунтуватися на вивченні та врахуванні вітчизняного та зарубіжного досвіду, теоретичному обґрунтуванні методологічного концепту, узагальненні й визначенні наукових підходів, необхідних для побудови та ефективного функціонування СЯВФО.

На сьогодні в системі вищої освіти відома значна кількість різних методологічних підходів, які покладені в основу освітнього процесу. Серед традиційних методологічних підходів слід визначити: системний, діяльнісний, комплексний, особистісно-орієнтований, особистісно-діяльнісний та ін., а серед нових наукових підходів, які тільки починають активно застосовуватись у вітчизняній системі вищої освіти – контекстний, персоналізований, ергономічний та ін.) [1–11].

Наступним кроком нашого дослідження став аналіз сутності наукових підходів до забезпечення якості вищої освіти, з метою обґрунтування доцільності їх застосування при побудові СЯВФО (табл. 1).

Таблиця 1. Аналіз наукових підходів, застосовуваних для забезпечення якості вищої освіти

Підходи	Сутність підходів
Контекстний [1]	Об'єднання теоретичної та практичної підготовки майбутніх фахівців, органічний зв'язок отриманих знань із майбутньою професійною діяльністю
Діяльнісний [2]	Управління ВНЗ як цілеспрямованою активною взаємодією суб'єктів
Ситуаційний [2]	Визначення ситуаційних розбіжностей між системами й усередині них і визначення найбільш значимих змін ситуації та їхніх впливів на ефективність системи
Репутаційний [3]	Формування механізму оцінки професійних освітніх програм та навчальних закладів в цілому
Результативний [5]	Вимірювання кількісних показників діяльності ВНЗ
Соціокультурний [6]	Визначення рівня загальної культури НПП та здобувачів освіти, соціальна компетентність НПП
Особистісно-орієнтований [2]	Визначення особистісного рівня здобувачів освіти та оцінка рівня компетентності щодо очікувань та вимог споживачів
Критеріально-орієнтований [2]	Оцінка рівня навчальних досягнень здобувачів освіти відповідно до встановлених компетентностей, визначених у галузевих стандартах вищої освіти
Нормативно-орієнтований [2]	Визначення відповідності освітньої діяльності вимогам національного законодавства, рекомендаціям міжнародних стандартів
Гуманістичний [3]	Враховання інтересів здобувачів освіти при розробці методик навчання, формуванні змісту освітніх програм. Актуалізація мотиваційних ресурсів навчання, розвиток навичок, самоосвіти
Синергетичний [5]	Спрямованість дій основних елементів системи для посилення ефективності функціонування всієї системи
Середовищний [3]	Формування професійної компетентності фахівця з урахуванням змін та впливу освітнього середовища
Детермінаційний [5]	Забезпечення розвитку системи професійної підготовки фахівців на основі виявлення причинно-наслідкових зв'язків, умов, чинників, джерел її розвитку й функціонування
Персоніфікований [3]	Реалізація визначених цілей у формуванні компетентностей фахівця за допомогою активних педагогічних технологій
Акмеологічний [2]	Постійне вдосконалення власного професіоналізму та самореалізація здобувачів освіти
Комплексний [2]	Обґрунтування напрямів розвитку освітнього процесу в їх взаємодії
Фасилітаційний [3]	Використання різноманітних стилів, методів, форм навчання, співробітництво викладача, здобувачів освіти та практичних фахівців (роботодавців)
Інформаційний [2]	Використання інформаційних технологій в професійній підготовці фахівців
Професіографічний [4]	Реалізація певного комплексу вимог для визначених компетентностей майбутніх фахівців для професійної діяльності
Рефлексивний [2]	Створення розвивальних ситуацій, що активізують рефлексію (самосвідомість) здобувачів освіти та використання набутих умінь в пристосуванні до ситуації
Партисипативно-інтерактивний [3]	Розвиток та взаємодія здібностей та особистісних ресурсів здобувачів освіти
Герменевтичний [2]	Застосування умінь та навичок у моделюванні майбутньої діяльності
Інноваційний [5]	Застосування інноваційних технологій в освітньому процесі
Ресурсний [6]	Виділення та освоєння необхідних ресурсів для підготовки компетентних фахівців
Інституційний [5]	Формування та взаємодія вимог ринку освітніх послуг, освітніх стандартів, норм щодо формування професійних компетенцій майбутніх фахівців
Мотиваційний [3]	Формування внутрішньої та зовнішньої мотивації та самомотивації здобувачів освіти
Праксеологічний [2]	Вирішення завдань та цілей вищої освіти з найменшими ресурсними витратами. Управління освітнім процесом через аналіз та самооцінку
Технологічний [3]	Організація освітнього процесу із застосуванням інноваційних педагогічних технологій та науки
Інтегративний [7]	Інтеграція різних видів діяльності в процесі теоретичного і практичного навчання
Системний [8]	Сукупність міжсистемних зв'язків і взаємодії та взаємозумовлених елементів зовнішнього середовища та внутрішньої структури ВНЗ
Процесний [9]	Визначення освітньої системи як сукупності процесів
Компетентнісний [10–11]	Обґрунтування рівня підготовки НПП та вимоги до компетентностей майбутніх фахівців
Аксіологічний [12]	Оцінка цінностей, які є підґрунтям структури та змісту СЯВФО

Як вже зазначалося, у межах кожного наукового підходу нами було опрацьовано його сутність. Так, відповідно до контекстного підходу підготовка фахівців відзначається максимальним наближенням змісту і форм навчання до професійної діяльності фахівця; під час навчального процесу відтворюються реальні зв'язки і стосунки, вирішуються конкретні професійні завдання. Контекстний підхід забезпечує об'єднання теоретичної та практичної підготовки майбутніх фахівців, органічний зв'язок отриманих знань із майбутньою професійною діяльністю [1].

Ситуаційний підхід дозволяє визначити основні змінні, їхній вплив на якість вищої фармацевтичної освіти й ефективність управління системою підготовки фахівців. Особистісно-орієнтований підхід спрямований на врахування особистісного рівня здобувача освіти та визначення оцінки результатів відносно до очікувань та вимог споживачів [2].

Гуманістичний підхід сприяє реалізації в практиці підготовки фахівців таких ключових принципів, як врахування і пріоритет інтересів здобувачів освіти при розробці методик навчання, формування змісту освітніх програм, творчих проектів; взаємоповаги викладачів і здобувачів освіти, прийнятті рішень між усіма учасниками освітнього процесу; актуалізація мотиваційних ресурсів навчання, розвиток навичок, самоосвіти тощо [3].

Середовищний підхід передбачає опосередковане управління процесом формування професійної компетентності фахівців і являє собою систему дій суб'єкта управління (здобувачів освіти) з освітнім середовищем, спрямовану на перетворення її в засіб проектування й продукування кінцевого результату – формування професійної компетентності фахівця [3].

Професіографічний підхід орієнтує учасників освітнього процесу на результат реалізації певного комплексу вимог до визначених компетенцій майбутніх фахівців для професійної діяльності. Зазначений підхід дозволяє аналізувати уміння в контексті практичної підготовки фахівців, які реалізуються у сфері певних професійних знань, умінь та навичок [4].

Інноваційний підхід сприяє створенню інноваційно-творчої атмосфери взаємодії між учасниками освітнього процесу підготовки, формування у здобувачів освіти готовності до майбутньої професійної діяльності [5].

Ресурсний підхід визначає виділення та освоєння необхідних ресурсів для розвитку професійної компетентності здобувачів освіти в освітньому процесі [6].

Інтегративний підхід орієнтує на якість вищої освіти і досягнення гарантованого результату навчання, націлений на формування особистості майбутнього фахівця через інтеграцію різних видів діяльності в

процесі теоретичного і практичного навчання, максимально наближеного за змістом до умов професійної діяльності; вимагає розробки інтегрованого комплексного навчально-методичного забезпечення [7].

Аналізуючи світовий та вітчизняний досвід у створенні та впровадженні системи управління якістю (СУЯ) в організаціях, зокрема у ВНЗ, встановлено, що певні переваги при побудові СУЯ у ВНЗ мають процесний і системний підходи, які є методологічним підґрунтям ідеології всеохоплюючого менеджменту якості (TQM).

Так, в основу системного підходу покладена парадигма менеджменту якості, заснована на концепції міжсистемних зв'язків і взаємодій, що розглядається як сукупність взаємозумовлених елементів зовнішнього середовища та внутрішньої структури організації. Реалізація системного підходу у формуванні СЯВФО допомагає розкрити структуру проблеми, взаємозв'язок елементів системи та визначити шляхи ефективного управління якістю у ВНЗ.

Вибір процесного підходу як теоретичного підґрунтя управління якістю вищої освіти зумовлений визначенням освітньої системи як сукупності процесів та необхідності встановлення характеру взаємодії цих процесів, а також управління ними для досягнення необхідних результатів.

Перевага процесного підходу полягає у забезпеченні неперервного контролю зв'язків окремих процесів у межах системи взаємопов'язаних і взаємозумовлених бізнес-процесів, що ґрунтується на реалізації вимог міжнародних стандартів серії ISO 9000-2000. Особлива увага приділяється узгодженості входів і виходів різних процесів, зменшенню проблем, що виникають на стиках підрозділів. Такий підхід передбачає перехід у ВНЗ від управління підрозділами до управління процесами, що забезпечує безперервність їх управління у межах системи. Процесний підхід є міжфункціональним підходом, який об'єднує в певних процесах окремі функції та спрямовує їх на кінцеві результати діяльності, а також дозволяє оцінити освітню діяльність з точки зору можливостей ВНЗ та рівня досягнення в процесі підготовки фахівців заздалегідь визначених результатів. Головною перевагою процесного підходу є безперервність управління, яку він забезпечує у межах системи процесів [8, 9].

На сучасному етапі необхідною умовою якості підготовки фахівців фармацевтичної галузі є рівень компетентності випускника ВНЗ та рівень компетентності НПП, тому одним із вагомих методологічних підходів при побудові СЯВФО є компетентнісний. Компетентнісний підхід дозволяє перейти від орієнтації освіти на відтворення знання до застосування й організації знання, покласти в основу стратегію підвищення мобільності випускників у процесі працевлаштування та орієнтувати діяльність випускників на розмаїття

професійних і життєвих ситуацій. Компетентністний підхід також слід застосовувати до розробки нових галузевих стандартів вищої освіти, з переходом від оцінки знань до оцінки та визначення рівня компетентності [10, 11].

Аксіологічний підхід до управління якістю спрямований на оцінку загальнолюдських, громадянських та професійних цінностей випускників. Саме це є підґрунтям структури та змісту СЯВФО. Функціональний підхід передбачає управління взаємопов'язаними процесами як системою для досягнення поставлених цілей, що базується на плануванні, організації, мотивації, контролі та регулюванні якості [12].

Врахування сутності й специфіки наведених наукових підходів сприяє розробці методологічних засад сучасної СЯВФО.

У результаті наукового пошуку проведено узагальнений аналіз визначених наукових підходів, що дозволив виявити підстави до їхньої систематизації та об'єднання у такі групи:

- функціональні підходи, які спрямовані на забезпечення якості освітньої діяльності на загальному рівні управління ВНЗ та визначають його окремі функції (результативний, діяльнісний, соціокультурний, нормативно-орієнтований, ресурсний, інституційний, праксеологічний, функціональний);

- когнітивні підходи, що акцентують увагу на оцінці компетентностей здобувачів освіти та активній участі учасників освітнього процесу в ньому, враховують індивідуальні та особистісні якості здобувачів освіти та вимоги споживачів освітніх послуг (компетентнісний, особистісно-орієнтований, критеріально-орієнтований, середовищний, акмеологічний, професіографічний, партисипативно-інтерактивний, герменевтичний, мотиваційний);

- формувальні підходи, які спрямовані на забезпечення якості умов освітньої діяльності для реалізації компетентнісного підходу (контекстний, репутаційний, персоніфікований, фасилітаційний, інформаційний, рефлексивний, інноваційний, технологічний, інтегративний);

- підходи, які визначені методологією загального менеджменту якості, міжнародних стандартів і моделей якості освіти (синергетичний, детермінаційний, комплексний, системний, процесний, ситуаційний, аксіологічний).

Наступним кроком досліджень для визначення доцільності застосування визначених наукових підходів при формуванні СЯВФО нами було проведено опитування працівників ВНЗ, які займаються підготовкою фахівців фармації.

Для проведення дослідження методом експертних оцінок були залучені компетентні науково-педагогічні працівники ВНЗ України, які теоретично й практично володіють питаннями управління якістю у вищій освіті, мають досвід науково-педагогічної діяльності понад 10 років і мають вчене звання доктора й кан-

дидата наук. Загальна кількість експертів склала 67 чоловік.

У дослідженні прийняли участь НПП провідних медичних і фармацевтичних ВНЗ: Національний фармацевтичний університет – 30; Національний медичний університет ім. О. О. Богомольця – 10; Запорізький державний медичний університет – 8; Львівський національний медичний університет імені Д. Галицького – 7; Донецький національний медичний університет ім. Горького – 5; Тернопільський державний медичний університет – 7.

Загальний аналіз показав відсотковий розподіл на думку експертів використання важливості і доцільності досліджуваних наукових підходів для забезпечення якості вищої фармацевтичної освіти наступним чином (рис. 1).

Результати опитування показали, що найбільш вживаними для забезпечення якості вищої фармацевтичної освіти, на думку експертів, є такі підходи: нормативно-орієнтований, інформаційний, ресурсний, технологічний, мотиваційний, критеріально-орієнтований, ситуаційний, особистісно-орієнтований, акмеологічний, соціокультурний, гуманістичний, персоніфікований, професіографічний, інноваційний, рефлексивний, репутаційний, діяльнісний (від 70 до 100%).

Експерти мають незначний досвід у використанні інституційного, комплексного, середовищного, результативного, детермінаційного, партисипативно-інтерактивного, інтегративного (від 47 до 54%).

Тільки починають використовуватись для забезпечення якості вищої фармацевтичної (медичної) освіти такі наукові підходи: системний, компетентнісний, процесний, аксіологічний, синергетичний, насамперед, у тих ВНЗ, що запровадили СУЯ (від 7 до 37%).

І взагалі у експертів немає досвіду використання контекстного, фасилітаційного, герменевтичного підходів для забезпечення якості вищої фармацевтичної (медичної) освіти.

За результатами експертного оцінювання застосування різних наукових підходів для забезпечення якості вищої фармацевтичної (медичної) освіти для подальшого вивчення доцільності їх використання при побудові СЯВФО, а також враховуючи різноманітність та всебічність досліджуваних наукових підходів вважаємо за доцільне формування єдиного методологічного концепту побудови СЯВФО.

Методологічний концепт визначає загальну стратегію взаємодії використовуваних наукових підходів, цілей, методів, інструментів, факторів впливу для побудови, впровадження і функціонування СЯВФО і реалізації її мети (рис. 2).

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що спираючись на запропонований методологічний концепт побудови та функціонування СЯВФО

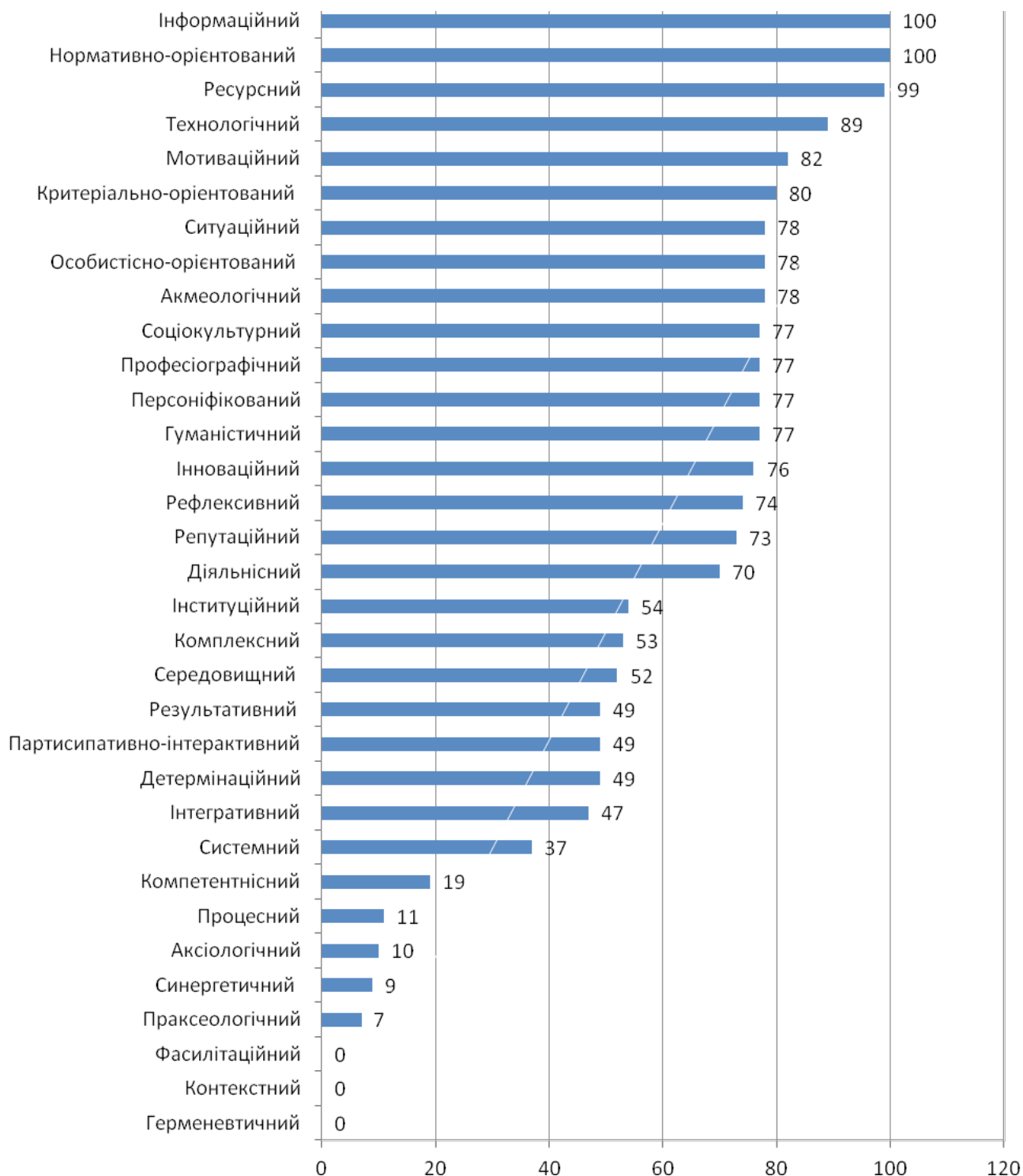

Рис. 1. Розподіл використання наукових підходів для забезпечення якості вищої фармацевтичної освіти (%).

на основі інтеграції визначених наукових підходів на-самперед маємо можливості для:

- створення цілісного науково-методичного під-ґрунтя побудови СЯВФО;
- формування ефективних алгоритмів впрова-

дження, функціонування, контролю та поліпшення СЯВФО;

- належного та прозорого управління СЯВФО з боку держави, керівництва ВНЗ та споживачів освітніх послуг.

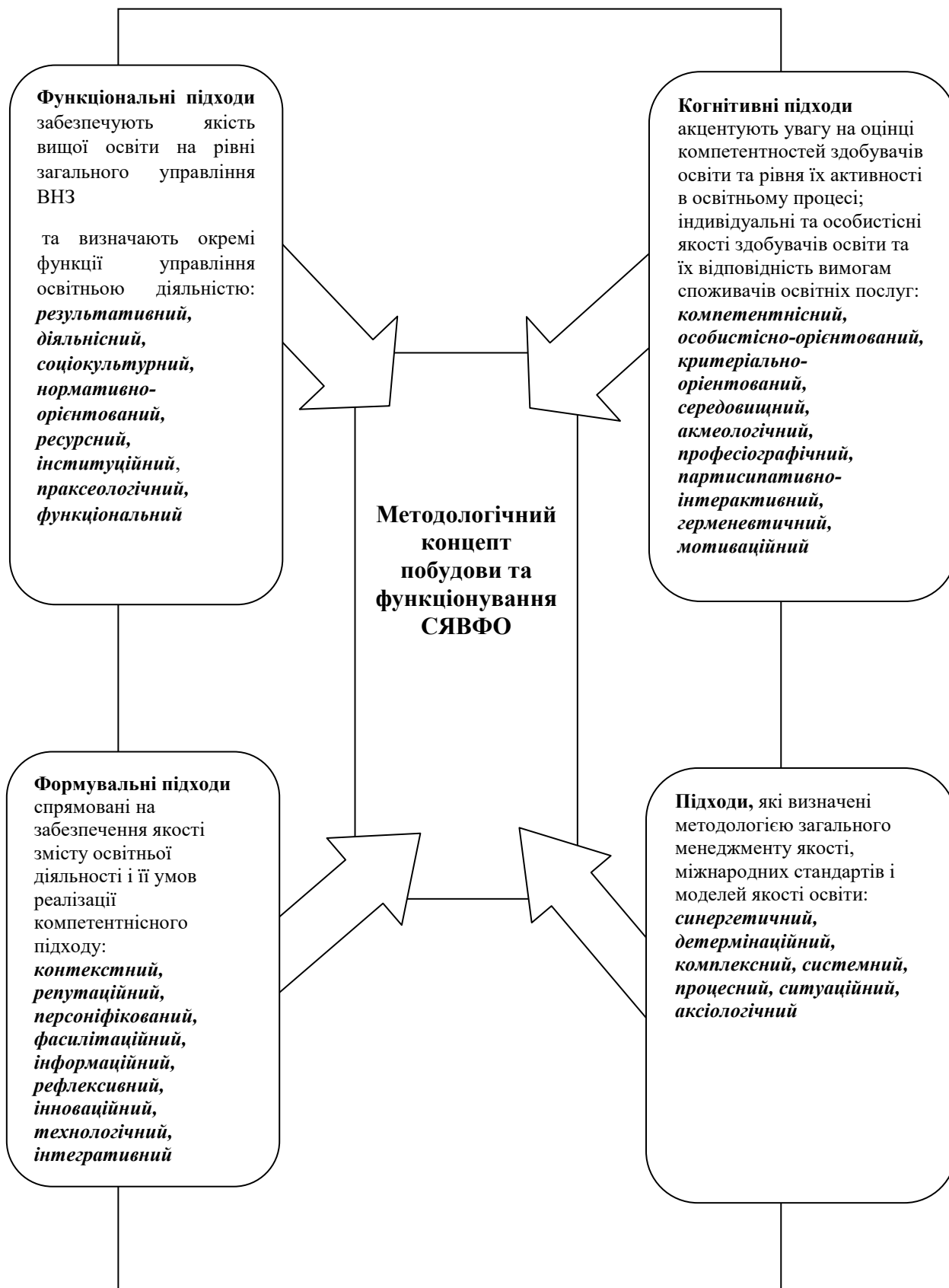

Рис. 2. Методологічний концепт побудови та функціонування СЯВФО.

Висновки. У контексті проведеного дослідження можна констатувати, що запропонований методологічний концепт побудови та функціонування СЯВФО є сукупністю взаємопов'язаних наукових підходів, згрупованих у такі основні групи: функціональні, когнітивні, аспектні та підходи, що ґрунтуються на методології загального менеджменту якості і здатні забезпе-

чити єдність, взаємодію цілісність та функціонування всіх структурних компонентів СЯВФО.

Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми і до перспективних напрямів подальших досліджень слід віднести питання документального, методичного та інформаційного забезпечення СЯВФО та системи моніторингу якості вищої фармацевтичної освіти.

Список літератури

1. Вербицкий А. А. Контекстное обучение: теория и технологии / А. А. Вербицкий // Новые методы и средства обучения. – 2009. – № 2. – С. 51–54.
2. Наукові підходи до педагогічних досліджень : колективна монографія / за заг. ред. В. І. Лозової. – Харків : Вид-во Віровець А. П. «Апостроф», 2012. – 348 с.
3. Масич С. Ю. Методологічні підходи як підґрунтя становлення системи підготовки викладача вищого навчального закладу // Збірн. наук. праць «Педагогіка та психологія». – Харків, 2014. – Вип. – № 46. – С. 86–96.
4. Дубасенюк О. А. Концептуальні підходи до професійно-педагогічної підготовки сучасного педагога. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 114 с.
5. Шапран Ю. П. Концептуальні підходи до створення інноваційного освітнього середовища / Ю. П. Шапран // Вісник Інституту розвитку дитини. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – Вип. 11. – С. 121–124.
6. Корчагіна Г. А. Методичний підхід до формування та оцінювання професійної культури управлінського персоналу / Г. А. Корчагіна // Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. – Одеса : ОНУ ім. Мечникова, 2014. – Т. 19, Вип. 3/2. – С. 100–104.
7. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців на основі інтегративного підходу [текст] : метод. реком. / І. М. Козловська, Я. М. Собко, О. О. Стечкевич та ін. – Львів : Сполом, 2012. – 64 с.
8. Зінченко В. О. Методологічні засади управління якістю вищої освіти [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gnvp/2011_58_1/3.pdf;
9. Дмитриченко М. Ф. Концептуальні засади управління якістю вищої освіти в контексті фундаменталізації професійної підготовки у вищих навчальних закладах України / М. Ф. Дмитриченко, О. М. Язвінська // Вісник НТУ. – К. : НТУ. – 2012. – Вип. 26. – С. 24–30.
10. Кайдалова Л. Г. Професійна підготовка фахівців фармацевтичного профілю у вищих навчальних закладах : монографія / Л. Г. Кайдалова. – Х. : НФаУ, 2010. – 364 с.
11. Толочко В. М. Наукове обґрунтування та розробка моделей компетенцій спеціалістів фармації [Текст] : Методичні рекомендації. – К., 2009. – 23 с.
12. Богма О. С. Сучасні підходи до побудови системи управління якістю продукції на вітчизняних підприємствах вісник ЖДТУ / О. С. Богма, В. В. Ярмош. – 2012. – № 4 (62) – Серія: Економічні науки – С. 274–276.

НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ ОБОСНОВАНИЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКОГО КОНЦЕПТА ПОСТРОЕНИЯ СИСТЕМЫ КАЧЕСТВА ВЫСШЕГО ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

А. В. Кайдалова, О. В. Посылкина

Национальный фармацевтический университет, Харьков

Резюме: в статье осуществлен научно-теоретический анализ подходов и обоснование методологического концепта построения и функционирования системы качества высшего фармацевтического образования.

Ключевые слова: система качества высшего фармацевтического образования, методологический концепт, научные подходы к обеспечению качества.

SCIENTIFIC-THEORETICAL SUBSTANTIATION OF THE METHODOLOGICAL CONCEPT OF BUILDING A QUALITY SYSTEM OF HIGHER PHARMACEUTICAL EDUCATION

A. V. Kaydalova, O. V. Posylkina

National University of Pharmacy, Kharkiv

Summary: the article presents the theoretical analysis of the approaches and rationale of the methodological concept of construction and operation of the quality system of higher pharmaceutical education.

Key words: quality system of higher pharmaceutical education, methodological concept, scientific approaches to quality assurance.

Отримано 06.07.2016